

Teoretyczne i praktyczne implikacje pobytu osadzonych w wieku senioralnym w jednostkach penitencjarnych

ELIZA MAJOR

ORCID: 0000-0001-7889-9237

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Uniwersytetu Wrocławskiego

Abstrakt

W polskim społeczeństwie z roku na rok następuje znaczny wzrost liczby osób starszych. Wraz z nim zwiększa się również populacja osób powyżej 60 roku życia skazanych na karę pozbawienia wolności. Jednocześnie w polskim systemie prawnym nie ma regulacji ustawowych, które odnosiłyby się do warunków i zasad odbywania kary przez osoby w wieku senioralnym. Przez pryzmat kwestii takich jak warunki bytowe w jednostkach penitencjarnych, właściwa opieka zdrowotna czy prawidłowe żywienie należy przestrzegać sytuację osadzonych w podeszłym wieku przebywających w zakładach karnych w Polsce. Proces starzenia się społeczeństwa i związanego z nim wzrostu liczebności osób starszych w polskich zakładach karnych będzie z pewnością wymagał zmian polityki penitencjarnej i przepisów prawnych w odniesieniu do tej kategorii więźniów. Służba Więzienna stoi też przed wyzwaniem w zakresie dostosowywania oddziaływań resocjalizacyjnych do możliwości seniorów. Nieuchronne i postępujące zmiany biologiczne, psychiczne i społeczne starzenia się uzasadniają podstawę wypracowania odmiennego sposobu wykonywania kary wobec więźniów seniorów z uwzględnieniem odpowiednich warunków do odbywania kary i przy uwzględnieniu konieczności przeszkolenia kadry funkcjonariuszy pracujących z tą kategorią skazanych. Artykuł jest podjęciem próby zwrócenia uwagi na zarysowany problem oraz zasygnalizowania takich rozwiązań, które mogłyby przynieść oczekiwane efekty.

Słowa kluczowe: więźniowie w wieku senioralnym, indywidualizacja warunków odbywania kary pozbawienia wolności, kryterium wieku osadzonych, resocjalizacja seniorów, praca penitencjarna ze skazanymi seniorami.

W skali globalnej jesteśmy świadkami ciągłego wydłużania się średniej długości życia człowieka, co spowodowane jest rozwojem medycyny, higieny oraz zdecydowaną poprawą jakości warunków bytowych.

Również w Polsce na przestrzeni lat można zaobserwować taką prawidłowość. Wzrost średniej długości życia oraz aspekty takie jak migracja ludności oraz mniejsza dzietność powodują, że w naszym kraju wzrasta odsetek ludzi starszych. Z danych statystycznych wynika, że na koniec 2018 roku osoby w wieku 60 lat i więcej stanowiły blisko 25% ogółu mieszkańców Polski, podczas gdy w roku 2010 wskaźnik ten kształtował się na poziomie 19,6%¹.

W polskim prawodawstwie brak jednoznacznej i jasnej definicji seniora. Zgodnie z art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 11 września 2015 roku o osobach starszych² za osobę taką uznaje się tę, która ukończyła 60. rok życia. Inny próg starości przyjmuje Światowa Organizacja Zdrowia (World Health Organization, WHO), która ustanawia początek wieku senioralnego na 65 lat³. Doktryna wyróżnia fazy starości: wiek podeszły (65–75 lat), wiek starczy (75–90 lat) i wiek sędziwy (powyżej 90 lat)⁴. Już choćby te rozbieżności wskazują, że nie ma zgodnego stanowiska wobec wieku, w którym osoba wchodzi w wiek senioralny, ani jasnych kryteriów jego określania. Wiekowe granice starości są umowne, cechuje je wysoki stopień zindywidualizowania ze względu na różny postęp procesów biologicznego i psychicznego starzenia się człowieka.

Skutkiem procesu starzenia się społeczeństwa jest nasilanie się zjawisk patologii społecznej w grupie seniorów — popełniają oni przestępstwa, są za nie karani oraz odbywają w związku z tym zasądzone im kary pozbawienia lub ograniczenia wolności. W jednostkach penitencjarnych w Polsce na dzień 31 grudnia 2019 roku karę pozbawienia wolności lub jej ograniczenia odbywało 73 331 osadzonych⁵.

¹ Dane Głównego Urzędu Statystycznego, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 r.*, s. 13, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/osoby-starsze/osoby-starsze/sytuacja-osob-starszych-w-polsce-w-2018-roku,2,1.html> (dostęp: 10.11.2020).

² Dz.U. z 2015 r. poz. 1705.

³ *Polska a Europa. Procesy demograficzne u progu XXI wieku*, red. L. Frąckiewicz, Katowice 2002, s. 77.

⁴ *Gerontologia dla pracowników socjalnych*, red. K. Wiśniewska-Roszkowska, Warszawa 1982, s. 10.

⁵ *Roczne informacje statystyczne za lata 2001–2019*, Centralny Zarząd Służby Więziennej, <https://sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp: 12.11.2020).

Jeśli chodzi o dane liczbowe dotyczące osób w wieku senioralnym, to w Polsce zaobserwować można ciągle przyrost liczby skazanych, którzy ukończyli 60. rok życia. Wynika to z czynników społeczno-demograficznych oraz z pojawienia się sankcji powiązanych z drobnymi przestępstwami⁶. Liczba osadzonych w tej kategorii wiekowej od roku 2002 do 2019 rosła w sposób znaczący. Zwiększyła się ona w rezultacie o 2607 osób osadzonych w roku 2019 w stosunku do 712 w roku 2002.

W grupie osadzonych osób powyżej 60. roku życia można jeszcze bardziej szczegółowo doprecyzować udział osób najstarszych, to jest w wieku 67 lat i więcej. W roku 2002 liczba osób w tym wieku, które osadzone były w polskich jednostkach penitencjarnych, wynosiła 209, a w roku 2019 były to już 983 osoby⁷.

W latach 2002–2019 liczba osób osadzonych w grupie powyżej 60. roku życia wzrosła o 466,15%, natomiast liczba osób osadzonych w wieku 67 lat i powyżej w tym samym przedziale czasowym zwiększyła się o 470,33%. Z danych statystycznych wynika więc, że wskaźnik wzrostu najstarszej grupy osadzonych jest jeszcze wyższy w ostatnich 17 latach od wskaźnika wzrostu osadzonych-seniorów powyżej 60. roku życia.

Odnosnie do skazanych powyżej 60. roku na podstawie danych Służby Więziennej stwierdzić należy, że w latach 2002–2019 następował sukcesywny wzrost liczby tych osób⁸. Jeśli obserwowany trend utrzyma się na dotychczasowym poziomie, a jak wskazują zaprezentowane dane statystyczne dynamika tej grupy jest ogromna, można przypuszczać, że osoby te stanowią będą coraz większą część populacji więziennej.

W związku z tym należy podjąć próbę udzielenia odpowiedzi na następujące pytania. Czy wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec osadzonych w wieku senioralnym jest definiowane poprzez te same przepisy prawne, które odnoszą się do pozostałych grup osadzonych? Czy te uregulowania są wystarczające i wyczerpujące? Czy coraz bardziej powszechne odbywanie kary pozbawienia wolności w jednostkach penitencjarnych przez osoby w wieku senioralnym wymaga od Służby Więziennej konieczności dostosowania oddziaływań resocjalizacyjnych do potrzeb

⁶ Na przykład art. 209 k.k. — uchylenie się od obowiązku alimentacyjnego, ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

⁷ *Roczne informacje statystyczne...*

⁸ *Ibidem.*

i możliwości więźniów-seniorów? Jakie rozwiązania należałoby wprowadzić lub jak udoskonalić już istniejące, by kara stosowana wobec tej kategorii więźniów spełniała swoją funkcję, a cele jej wykonania wobec osób w podeszłym wieku były realizowane w sposób najbardziej efektywny?

Przepisy prawa międzynarodowego określające reguły postępowania z osobami pozbawionymi wolności nie zawierają specjalnych uregulowań dotyczących osób starszych. Rozwiązań nie znajdziemy ani w Regułach Mandeli⁹ (wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami), ani w Europejskich Regułach Więziennych¹⁰.

Pewne wskazanie dotyczące postępowania z więźniami w wieku senioralnym można wydedukować z reguły 2 pkt 2 Reguł Mandeli, która dotyczy zastosowania zasady niedyskryminacji. Mówi ona o tym, że administracja więzienna powinna uwzględniać poszczególne potrzeby więźniów, szczególnie tych należących do najbardziej wrażliwych kategorii, i stosować niedyskryminujące środki mające na celu ochronę i promowanie praw więźniów, którzy posiadają szczególne potrzeby. Do takich więźniów zaliczyć można bezsprzecznie osoby w wieku starszym.

W Europejskich Regułach Więziennych nie ma, podobnie jak w Regułach Mandeli, żadnych szczególnych norm, które regulują wprost wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec więźniów w wieku senioralnym. W rekomendacji CM/Rec (2014) 2 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie promocji praw osób starszych¹¹ znajdują się wytyczne odnośnie do postępowania z seniorami,

⁹ Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli), https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf (dostęp: 22.11.2020).

¹⁰ Rekomendacja Rec (2006) 2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 roku na 952. posiedzeniu delegatów) w wersji z: „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73.

¹¹ Rekomendacja CM /Rec (2014) 2 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie promocji praw osób starszych (przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 19 lutego 2014 roku podczas 1192. spotkania wiceministrów), <https://docplayer.pl/26319-Rekomendacja-cm-rec-2014-2-komitetu-ministrow-dla-panstw-czlonkowskich-w-sprawie-promocji-praw-osob-starszych.html> (dostęp: 22.11.2020).

którzy weszli w kolizję z prawem lub z tego powodu zostali pozbawieni wolności. W pkt 52 umieszczono zapis, że:

Państwa członkowskie powinny zapewnić, że warunki pozbawienia wolności osób starszych nie stanowią nieludzkiego i poniżającego traktowania. W tym kontekście Państwa członkowskie powinny wziąć pod uwagę, że minimalny poziom dotkliwosci uznawany za nieludzkie i poniżające traktowanie zależy od kilku czynników, w tym wieku i stanu zdrowia zatrzymanego. Powinno się wziąć pod uwagę inne możliwości, niż pozbawienie wolności osób starszych.

Natomiast zgodnie z zapisem zawartym w pkt 53:

Państwa członkowskie powinny zadbać o dobrostan i godność zatrzymanej osoby starszej. W szczególności, powinny zapewnić, że jest regularnie badana i otrzymuje odpowiednie leki i opiekę w zakresie zdrowia psychicznego. Ponadto, Państwa członkowskie powinny zapewnić pozbawionym wolności osobom starszym warunki odpowiednie do ich wieku, w tym odpowiedni dostęp do infrastruktury sanitarnej, sportowej, edukacyjnej, szkoleniowej, umożliwiającej spędzanie wolnego czasu. Państwa członkowskie powinny zapewnić osobie starszej reintegrację społeczną po jej zwolnieniu.

W polskim systemie prawnym, podobnie jak w przytoczonych uregulowaniach prawa międzynarodowego, nie ma szczegółowych przepisów, które odnosiłyby się do zasad i warunków wykonywania kary pozbawienia wolności przez osoby w wieku senioralnym. Również w pracy penitencjarnej wobec osób z tej karnie izolowanej grupy stosuje się te same przepisy, które dotyczą wszystkich innych osób pozbawionych wolności.

W związku z powyższym pojawiają się kolejne pytania dotyczące tej grupy więźniów. Można bowiem zastanowić się, czy powinni oni podlegać takim samym zasadom osadzania ich w jednostkach penitencjarnych, czy też ze względu na stan psychofizyczny uwarunkowany wiekiem i związanymi z nim ograniczeniami należałoby stworzyć inny rodzaj zakładów karnych dla tej kategorii skazanych lub chociażby wyodrębnić specjalne oddziały w istniejących już placówkach. Kolejno można rozważyć rolę personelu sprawującego nadzór nad osadzonymi: czy jest on przygotowany do pracy z osadzonymi w wieku senioralnym na tyle, by w prawidłowy sposób realizować cele kary pozbawienia wolności przez tę grupę osadzonych? Kwestią wartą rozpatrzenia wydają się również ewentualne rozwiązania dotyczące zagadnienia przedterminowego zwolnienia z reszty odbycia kary pozbawienia wolności przez osoby w wieku

senioralnym czy też szerszych możliwości zastosowania wobec osadzonych w starszym wieku odbywania kary w systemie dozoru elektronicznego. Aby spróbować odpowiedzieć na tak postawione pytania, należy przede wszystkim wskazać cel wykonywania kary pozbawienia wolności. Następnie będzie można próbować określić najwłaściwsze metody i narzędzia do jego osiągnięcia.

Kodeks karny wykonawczy (w art. 67 § 1) określa, że podstawowym celem kary pozbawienia wolności jest wzbudzenie u skazanego woli współdziałania w kształtowaniu społecznie pożądaných postaw, a szczególnie poczucia odpowiedzialności i potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa¹². Tak określony cel wykonywania kary pozbawienia wolności pozostaje w zgodności zarówno z wypracowaną na forum międzynarodowym nową wersją wzorcowych reguł minimalnych ONZ dotyczących postępowania z więźniami z 2015 roku, jak i z Europejskimi Regułami Więziennymi z 2006 roku. Celem kary jest przede wszystkim ochrona społeczeństwa przed przestępczością i zmniejszenie liczby przypadków recydywy.

Służba Więzienna w postępowaniu z osadzonymi powinna uwzględniać ich potrzeby, w tym również związane z wiekiem i stanem zdrowia. Ma to zasadnicze znaczenie wobec więźniów w wieku senioralnym. Kryterium wieku w warunkach penitencjarnych jest bardzo ważne, gdyż stanowi czynnik determinujący sposób klasyfikowania osadzonych.

Ustawodawca w obowiązującym systemie penitencjarnym wyodrębnił tylko dwie grupy osadzonych. Są to dorośli powyżej 21. roku życia i młodociani w wieku do 21 lat. Na podstawie obowiązujących przepisów wszyscy skazani dorośli umieszczani są w zakładach dla odbywających karę po raz pierwszy (art. 85 k.k.w.) bądź w zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych (art. 86 k.k.w.). Więźniowie młodociani karę pozbawienia wolności odbywają w zakładach karnych przeznaczonych dla osób, które nie ukończyły 21. roku życia (art. 84 § 1 k.k.w.).

Ustawodawca wskazał więc dolną granicę wieku dla prowadzonych oddziaływań resocjalizacyjnych, nie dokonując odniesienia do późniejszych faz rozwojowych życia człowieka. Wobec więźniów-seniorów nie są stosowane odrębne zasady co do miejsca osadzenia oraz sposobu wy-

¹² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 ze zm.), dalej: k.k.w.

konywania przez nich kary. Biorąc pod uwagę kryterium wieku osadzonych, jedynie młodociani są grupą, wobec której stosuje się odrębne zasady postępowania. Przykładowo zgodnie z art. 95 § 1 k.k.w. młodociani odbywają karę jedynie w systemie programowego oddziaływania.

Nie ma w zapisach kodeksowych regulacji dotyczących osób w wieku senioralnym odbywających karę pozbawienia wolności, a co za tym idzie niewyodrębnione są etapy starzenia się osób osadzonych dla celów penitencjarnych. Osadzeni dorośli to wszyscy odbywający karę izolacji powyżej 21. roku życia. Dzieje się tak, mimo że więźniowie powyżej 60. roku życia są specyficzną grupą adresatów oddziaływań programów dotyczących ochrony zdrowia czy aktywizacji nakierowanej na readaptację społeczną¹³.

Aktualne regulacje k.k.w. obowiązujące wobec skazanych dorosłych nie zawsze są adekwatne w odniesieniu do więźniów w wieku powyżej 60 lat. Grupa ta nie jest jednorodna. Jest to duża i bardzo zróżnicowana pod wieloma aspektami populacja więźniów. Grupa seniorów w jednostkach penitencjarnych jest również zróżnicowana jeśli chodzi o możliwości adaptacyjne uwarunkowane stanem psychofizycznym osób osadzonych. Te bowiem, jak słusznie podkreśla A. Nawój-Śleszyński, wiążą się z wyznaczeniem możliwości i ograniczeń w zakresie oddziaływań penitencjarnych¹⁴.

Różny jest ponadto stopień demoralizacji więźniów seniorów, stopień zagrożenia społecznego, wymiar odbywanej kary oraz dotychczasowa przeszłość kryminalna. Do kategorii seniorów należą wielokrotni recydywiści, osoby zdemoralizowane, które w konsekwencji prowadzonego trybu życia na wolności (na przykład nadużywania alkoholu) doprowadziły do wyniszczenia swojego organizmu, jak również osoby po raz pierwszy skazane na długoterminowe kary, które większą część swojego życia spędziły w więzieniu. Do tej grupy stopniowo dochodzić będą też osoby skazane na karę dożywotniego pozbawienia wolności¹⁵.

¹³ J. Kusztal, *Osadzeni w starszym wieku — potrzeba badań w obszarze resocjalizacji*, [w:] *Senior w obliczu izolacji penitencjarnej. Konteksty praktyczne i empiryczne*, red. A. Jaworska, Bydgoszcz 2013, s. 56.

¹⁴ *Ibidem*, s. 107.

¹⁵ A. Szymanowska, *Wyzwania wobec działań penitencjarnych i postpenitencjarnych w świetle zmian demograficznych uwięzionych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 90, s. 15.

Nasuwa się zatem pytanie, czy obowiązujące uregulowania prawne zaspokajają potrzeby zindywidualizowanego oddziaływania na wszystkich więźniów. Wydaje się bowiem, że podział w oparciu o jedynie dwie kategorie wiekowe uwięzionych nie jest przyjazny indywidualizacji w przebiegu wykonywania kary pozbawienia wolności. Więźniowie ci osadzeni są obecnie w różnego rodzaju jednostkach penitencjarnych i funkcjonują w oparciu o różne systemy wykonywania kary.

Skierowanie do odpowiedniego systemu wykonania kary jest jedną z najistotniejszych form oddziaływania penitencjarnego. S. Grzesiak wskazuje, że więźniowie w wieku powyżej 60 lat odbywający karę pozbawienia wolności po raz pierwszy zwykle odbywają ją w systemie zwykłym¹⁶, nie wyrażając zainteresowania odbywaniem kary w systemie programowego oddziaływania. Najmniej liczną grupę stanowią osadzeni seniorzy odbywający karę w systemie terapeutycznym¹⁷. Systemy programowego oddziaływania i terapeutyczny, jak podkreśla A. Nawój-Śleszyński, mają potencjał reedukacyjny z uwagi na to, że kara pozbawienia wolności jest w tych systemach wykonywana na podstawie indywidualnych programów (oddziaływania lub terapeutycznego)¹⁸. Wykonywanie kary w systemie programowego oddziaływania opiera się na dobrowolności osób dorosłych i na przymusie skazanych młodocianych. Jeśli chodzi o system terapeutyczny, to wykonywanie w nim kary uzależnione jest od zgody skazanego, a w przypadku jej braku, o stosowaniu leczenia lub rehabilitacji, zgodnie z art. 117 k.k.w., orzeka sąd penitencjarny.

Z literatury tego zagadnienia wynika, że grupa osadzonych w starszym wieku sprowadzana jest na margines oddziaływań penitencjarnych. Po pierwsze, inni osadzeni traktują ich gorzej z uwagi na słaby wzrok, słuch czy niedołążność, ale również personel więzienny oczekuje bezwzględnego podporządkowania się i wykonywania zadań w czasie i wedle wymagań stawianych osadzonym w wieku produkcyjnym¹⁹. Wydaje

¹⁶ S. Grzesiak, *Praca penitencjarna z więźniami seniorami*, Wrocław 2013, s. 147.

¹⁷ *Ibidem*, s. 107.

¹⁸ A. Nawój-Śleszyński, *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich potencjał reedukacyjny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92, s. 8–9.

¹⁹ A. Kieszowska, *Resocjalizacja osób starzejących się i starych w warunkach izolacji więziennej*, [w:] *Resocjalizacja instytucjonalna — bariery i możliwości*, red. I. Mudrecka, M. Snopek, Opole 2013, s. 131.

się ponadto, że sami seniorzy mogą nie wykazywać zainteresowania zadaniami indywidualnego programu oddziaływań z uwagi na niedostosowanie do ich możliwości i potrzeb w tym zakresie.

Starość jednak nie jest chorobą, to jeden z nieodłącznych, naturalnych okresów rozwojowych człowieka. Przebieg procesu starzenia się jest zindywidualizowany i zależny od wcześniejszych uwarunkowań oraz związany ze stylem życia, statusem społecznym, przynależnością do grup społecznych, odgrywanymi rolami społecznymi czy siecią relacji²⁰. Zmiany, które są konsekwencją starzenia się, przebiegają u człowieka na kilku płaszczyznach jednocześnie. Mają one charakter fizjologiczny, psychologiczny i społeczny. Te obszary ściśle są z sobą powiązane i oddziałują na siebie wzajemnie. Mimo że ludzie starzy nie stanowią jednolitej grupy ze względu na swoją kondycję psychiczną, fizyczną, sytuację ekonomiczną czy też stan zdrowia, prezentują zwykle pewne cechy wspólne, charakterystyczne i typowe dla tego wieku. Mówić można tutaj o obniżeniu wydolności organizmu, spadku sił immunologicznych, przemianach chorobowych. Zmiany u człowieka w wieku senioralnym dotyczą także funkcjonowania na marginesie życia społecznego, pojawienia się uczucia samotności, konieczności korzystania z pomocy innych, ograniczenia w mobilności i zdolności przystosowania się do zmian²¹.

Sytuacja więźniów w wieku senioralnym jest różna od tej, w której znajdują się seniorzy pozostający na wolności. Grupa ta ze względu na swoją karalność nie musi być postrzegana jako wartościowy zasób społeczeństwa i może być uważana za jego obciążenie. W przypadku osadzonych w wieku starszym można mówić o podwójnym naznaczeniu społecznym, to znaczy z powodu ich wieku oraz bycia przestępcą²².

Wracając jednak do zagadnienia systemu, w jakim więźniowie w podeszłym wieku odbywają karę pozbawienia wolności, to mimo iż nie jest to ściśle określone przepisami, a uzależnione wyłącznie od zaangażowania oraz możliwości personelu więziennego, to w niektórych jednostkach

²⁰ *Ibidem*, s. 130.

²¹ J. Piotrowski, *Miejsce człowieka starego w rodzinie i społeczeństwie*, Warszawa 1973, s. 38.

²² S. Grzesiak, *Seniorzy w jednostkach penitencjarnych w sytuacji naznaczenia społecznego*, [w:] *Spoleczne i resocjalizacyjne asumpcy ludzkiego bycia*, red. S. Przybyliński, D. Wajsprych, Olsztyn 2009, s. 361–378.

penitencjarnych podejmowana jest aktywność mająca na celu aktywizację osadzonych w wieku senioralnym i dla tej grupy przeznaczone są programy specjalistyczne, uwzględniające ich wiek i stan zdrowia. Ich specyfika uzależniona jest jednak od stopnia demoralizacji konkretnych osób. Inaczej będą one prowadzone wobec penitencjarnych recydywistów, a odmiennie, gdy osoba została skazana po raz pierwszy. W wielu polskich jednostkach penitencjarnych realizowane są programy w zakresie oddziaływań readaptacyjnych z osobami starszymi (zakłady karne Potulice, Nysa, Tarnów, Wojkowice, Wadowice, Łowicz)²³.

Część więźniów seniorów ujawnia tak znaczne braki w zakresie funkcjonowania, że uniemożliwia im to odbywanie kary na zasadach ogólnych. Są oni wówczas kierowani do systemu terapeutycznego i oddziałów dla skazanych upośledzonych umysłowo lub z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi. Obejmowani są tam oni na podstawie art. 96 § 1 k.k.w. oddziaływaniami specjalistycznymi (opieka lekarska, psychologiczna, rehabilitacja). W odniesieniu do osób uzależnionych psycholog może podjąć starania o wyznaczenie terminu leczenia odwykowego w warunkach izolacji penitencjarnej. W Polsce jedyny zakład karny dysponujący miejscami dla skazanych z rozpoznaniem organicznych zaburzeń osobowości, otępieniem starczym oraz zespołem zależności alkoholowej znajduje się w Czarnem²⁴. W zakładzie tym funkcjonował program, którego celem było podtrzymanie funkcji społecznych osób starszych.

Choć S. Grzesiak twierdzi, że praktyka nie dysponuje specyficznym modelem pracy penitencjarnej z więźniami w wieku senioralnym²⁵, to wskazuje na trzy rodzaje pracy penitencjarnej stosowanej wobec osadzonych: klasyczny model resocjalizacji oparty o art. 67 § 1 k.k.w., model pomocowy, oparty na terapii i wspomaganii społecznym, oraz model urzędowy, polegający na formalnym egzekwowaniu nakazów i zakazów wobec wszystkich skazanych według ściśle obowiązujących

²³ D. Becner-Pestka, *Człowiek stary w obliczu izolacji więziennej. Teoria i praktyka*, „Horyzonty Wychowania” 2020, nr 19 (52), s. 15.

²⁴ https://pl.wikipedia.org/wiki/Zak%C5%82ad_Karny_Czarne (dostęp: 12.02.2022).

²⁵ S. Grzesiak, *Modele resocjalizacji a praca penitencjarna z więźniami seniorami*, [w:] *Kara pozbawienia wolności a readaptacja społeczna skazanych*, red. A. Szerłaż, Wrocław 2011, s. 93.

przepisów²⁶. Autor ten na podstawie zrealizowanego projektu badawczego wysnuł wniosek, że za optymalny model pracy penitencjarnej ze skazanymi seniorami należy uznać model pomocowy z elementami działań leczniczo-opiekuńczych, którego celem powinno być przygotowanie tej kategorii więźniów do opuszczenia zakładu karnego, a ponadto utrzymania więzi społecznych, a następnie życia na wolności w oparciu o przestrzeganie norm społecznych²⁷. Postuluje zatem, aby praca penitencjarna z seniorami miała wymiar, poza pracą o wskazanym modelu pomocowym, opiekuńczo-leczniczy, rehabilitacyjny, a nawet terapeutyczny²⁸.

Można by zarekomendować za M. Bąkiem i A. Zbrożyną-Tutak, że programy realizowane w zakładach karnych w odniesieniu do więźniów seniorów powinny skupiać się także na umożliwieniu zdolności uczenia się przez dostęp do informacji, edukacji zdrowotnej, opieki medycznej oraz troski o samego siebie w kontekście dbałości o wygląd zewnętrzny i o własny rozwój²⁹.

Podsumowując zagadnienia dotyczące systemu, w jakim więźniowie seniorzy wykonują karę pozbawienia wolności, można zaobserwować dużą dowolność w tej materii. Prawidłowym jednak byłoby, aby ze względu na konieczność stosowania zindywidualizowanych oddziaływań resocjalizacyjnych, które nie mogą być prowadzone schematycznie, dokonano ich uregulowań prawnych z uwzględnieniem skonkretyzowanych zaleceń w tym obszarze.

Można zastanowić się nad ideą tworzenia zakładów karnych przeznaczonych tylko dla więźniów-seniorów. Pojawia się jednak wobec tego pytanie, czy wykonywanie kary pozbawienia wolności w bardzo wyspecjalizowanej placówce penitencjarnej nie stoi w opozycji do zasady normalności, która — jak słusznie zauważył H. Machel — wymaga upodobnienia życia w więzieniu do życia w społeczeństwie, któremu więzienie służy³⁰.

²⁶ S. Grzesiak, *Praca penitencjarna...*, s. 19.

²⁷ *Ibidem*, s. 418–419.

²⁸ *Ibidem*, s. 419.

²⁹ M. Bąk, A. Zbrożyna-Tutak, *Seniorzy w polskim systemie penitencjarnym ze szczególnym odniesieniem do przypadku Zakładu Karnego w Uhercach Mineralnych*, „Społeczeństwo i Rodzina” 57, 2018, nr 4, s. 143.

³⁰ H. Machel, *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk 1994, s. 112.

Zdaniem A. Nawój-Śleszyński nie ma potrzeby powoływania odrębnego rodzaju zakładu karnego dla osadzonych w starszym wieku. Można wyodrębnić te osoby wewnątrz jednostki penitencjarnej i dokonać próby realizacji specjalnych programów dla nich, odpowiednich do potrzeb osób w podeszłym wieku, dostosowując je do możliwości właściwych dla ich wieku i stanu zdrowia³¹. Podobne stanowisko zajmuje w tej kwestii S. Grzesiak³².

Zasadne wydaje się też rozważenie idei stworzenia w polskich jednostkach penitencjarnych oddziałów przystosowanych dla osób starszych. Mogłyby one odbywać w nich karę pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania, którego ujednocicone programy resocjalizacyjne dostosowane do wieku, możliwości i potrzeb seniorów mogłyby bardziej konstruktywnie przyczynić się do realizacji celów odbywanej przez nich kary. Przebywając w małych grupach, wśród osób o zbliżonych możliwościach intelektualnych i uwarunkowaniach fizycznych, więźniowie-seniorzy, jako grupa wymagająca szczególnego podejścia, mogłyby osiągnąć lepsze rezultaty w tej materii. Mimo że z różnych względów omawiana grupa osadzonych jest zróżnicowana, to charakteryzują ją także, jak wynika z badań przeprowadzonych przez Nawój-Śleszyński, pewne cechy wspólne, takie jak: koncentrowanie się na własnym zdrowiu, niesprawianie trudności wychowawczych, mniejsza zaradność w codziennym funkcjonowaniu, niższa sprawność fizyczna, wycofanie z szerszych kontaktów towarzyskich i konfliktów³³.

Za powstaniem odrębnych oddziałów dla więźniów-seniorów przemawiają także warunki pobytu starszych osadzonych w izolacji penitencjarnej. Sytuacja tych osób powinna być postrzegana także przez pryzmat konieczności dostosowania tych warunków (bytowych, opieki zdrowotnej, właściwego żywienia) do więźniów-seniorów w sposób umożliwiający odbywanie kary pozbawienia wolności w warunkach odmiennych niż obowiązujące innych osadzonych, optymalnie dostosowanych do ich wieku i możliwości oraz stanu zdrowia.

³¹ A. Nawój-Śleszyński, *Rozmiary i zróżnicowanie populacji więziennej w Polsce w okresie obowiązywania ustawodawstwa karno-wykonawczego z 1997 roku*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 54, 2019, s. 175.

³² S. Grzesiak, *Praca penitencjarna...*, s. 419.

³³ A. Nawój-Śleszyński, *Problemy indywidualizacji wykonania kary...*, s. 112.

W kontekście zdrowotnym problematyczne dla więźniów-seniorów może być bowiem zakwaterowanie ich w wieloosobowych celach, często razem z dużo młodszymi więźniami. Przepisy kodeksu karnego wykonawczego, w tym przede wszystkim art. 110 § 1, nie wprowadzają żadnych udogodnień dla więźniów w wieku senioralnym co do osadzania ich w celi jednoosobowej. Zgodnie z zasadą wynikającą z tego przepisu skazany odbywa karę w celi mieszkalnej wielo- lub jednoosobowej. Z przepisu art. 110 § 2 k.k.w. wynika natomiast, że powierzchnia przypadająca na jednego mieszkańca nie może być mniejsza niż 3 m². Z punktu widzenia osób w wieku senioralnym ta niewielka przestrzeń jest często dla nich niewystarczająca. Artykuł 110 § 4 k.k.w. nie wymienia wśród okoliczności, które należy brać pod uwagę umieszczając skazanego w celi, wieku osoby osadzanej, a jedynie zalecenia lekarskie, psychologiczne i rehabilitacyjne. Pozostaje więc w zakresie gestii i możliwości Służby Więziennej umieszczenie skazanego seniora w celi jednoosobowej. Odnośnie do osadzania seniorów w celach jednostek penitencjarnych, w raporcie Rzecznika Praw Obywatelskich z 2017 roku³⁴ wskazano, że w sytuacji, gdy jest taka możliwość, więźniowie-seniorzy powinni być kwaterowani w celach mniejszych, z odpowiednio dobranym składem osobowym. Zwrócono uwagę, że jest to bardzo istotne ze względów socjalnych i z uwagi na szczególną konieczność zapewnienia tym osadzonym bezpieczeństwa osobistego (art. 108 k.k.w.).

W art. 102 k.k.w. wymieniono najważniejsze uprawnienia skazanych. Zgodnie z pkt 1 wskazanego przepisu skazani mają prawo do odpowiedniego ze względu na zachowanie zdrowia wyżywienia, odzieży, warunków bytowych, pomieszczeń oraz świadczeń zdrowotnych i odpowiednich warunków higieny. Przykładowo zgodnie z zapisami rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 grudnia 2016 roku w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych³⁵ można starać się odnaleźć nawiązanie do potrzeb osób starszych odbywających kary pozbawienia wolności w zakresie stwarzania im odpowiednich warunków bytowych w izolacji penitencjarnej. W za-

³⁴ *Wykonywanie tymczasowego aresztowania i kary pozbawienia wolności wobec osób w wieku senioralnym*, Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z 4 sierpnia 2017 roku, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/pdf> (dostęp: 12.02.2022).

³⁵ Dz.U. z 2016 r. poz. 2224.

łączniku nr 3 do przytaczanego rozporządzenia, który określa normy wyposażenia i sprzętu kwaterunkowego cel i innych pomieszczeń służących do obsługi osób osadzonych, widnieje zapis, głoszący, że w przypadku piętrowania łóżek, górna część powinna być zabezpieczona barierką oraz wyposażona w drabinkę. Z pewnością jest to duże udogodnienie dla starszych osadzonych, sprzyjające ich bezpieczeństwu. Przepisy rozporządzenia w tym samym załączniku wskazują ponadto, że zakłady karne i areszty śledcze organizują stanowiska dla osób osadzonych niepełnosprawnych w łazniach, które ponadto mają być wyposażone w płyty, maty lub kratki antypoślizgowe.

W swoich rozważaniach S. Grzesiak również wskazuje na konieczność stosowania rozwiązań architektonicznych i organizacyjnych, które ułatwiałyby więźniom w wieku senioralnym codzienne funkcjonowanie. Jako przykłady podaje konieczność osadzania osób w starszym wieku w celach na parterze, które byłyby ciepłe i doświetlone czy zapewniania im właściwego wyżywienia, dążąc do wyrobienia u tych osób odpowiednich nawyków higienicznych³⁶.

Poza kwestią zakwaterowania istotną sprawą jest zagadnienie dotyczące odpowiedniego wyżywienia osób starszych. Zgodnie z art. 109 § 1 k.k.w. skazany przebywający w zakładzie karnym otrzymuje trzy razy dziennie napój i posiłki o odpowiedniej wartości odżywczej, w tym co najmniej jeden posiłek gorący, z uwzględnieniem rodzaju wykonywanej pracy i wieku skazanego, a w miarę możliwości także wymogów religijnych i kulturowych. Skazany, którego stan zdrowia tego wymaga, otrzymuje wyżywienie według wskazań lekarza.

O szczegółowych normach żywnościowych dla osadzonych mówi rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2016 roku w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych³⁷. Dokument ten rozgranicza osoby do 18. roku życia oraz powyżej tego wieku. Rozporządzenie nie wyróżnia zatem odrębnej kategorii więźniów w wieku senioralnym, nie zawierając tym samym szczególnych zasad ich żywienia.

³⁶ S. Grzesiak, *Praca penitencjarna...*, s. 419.

³⁷ Dz.U. z 2016 r. poz. 302.

W literaturze wskazuje się, że przepisy regulujące normy żywienia względem starszych osób osadzonych nie spełniają zatem optymalnych kryteriów, gdyż zgodnie z nimi maksymalny udział białka w diecie uwięzionych po 18. roku życia, a więc również osób w wieku senioralnym, to 15%, czyli dolna granica normy optymalnej dla seniorów. Jak słusznie zauważa K. Siemaszko, nie tylko odpowiednio zbilansowana dieta, ale i aktywność fizyczna więźniów mają znaczący wpływ na funkcjonowanie osadzonych w więzieniach³⁸. Zgodnie z art. 112 k.k.w. skazany ma prawo do co najmniej godzinnego spaceru w ciągu dnia. Ze względu jednak na profilaktykę zdrowotną więźniów seniorów wskazane byłoby zapewnienie im innych aktywności fizycznych, co zapobiegać mogłoby spadkowi siły i masy mięśniowej, a tym samym pozytywnie wpływać na ogólną kondycję zdrowotną seniorów³⁹.

Wobec powyższych rozważań w aspekcie potencjalnego wyodrębnienia oddziałów dla starszych więźniów zasygnalizowane problemy uzasadniają konieczność zwrócenia uwagi na utworzenie, respektowanie i stosowanie przepisów zawierających rekomendowane wskazania medyczne.

S. Grzesiak zwraca uwagę na potrzebę zwiększenia czasu poświęconego na indywidualną pracę penitencyjną ze skazanymi w wieku senioralnym. Wymagałoby to jednak zdaniem autora, z którym nie sposób się nie zgodzić, zmniejszenia ich wychowawcom wymiaru zadań o charakterze administracyjno-biurowym. Co za tym idzie należałoby, w jego opinii, odpowiednio wyszkolić wychowawców penitencyjnych co do procesu starzenia się człowieka i potrzeb oraz możliwości rozwojowych seniorów⁴⁰.

Polski system penitencyjny nie przewiduje preferencji dla więźniów-seniorów w zakresie przedterminowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności. Osadzeni seniorzy korzystają z takich samych środków prawnych jak inni skazani. Są to warunkowe przedterminowe zwolnienie i ulaskawienie. Sądy biorą pod uwagę stan zdrowia więźnia orzekając o przerwie w wykonaniu kary. Udzielają jej, jeżeli schorzenie skazanego wymaga pilnego leczenia, które nie może być prowadzone w warunkach

³⁸ K. Siemaszko, *Seniorzy odbywający karę pozbawienia wolności. Czy zachodzi konieczność nowych rozwiązań legislacyjnych*, „Probacja” 2018, nr 4, s. 92.

³⁹ *Ibidem*, s. 92.

⁴⁰ S. Grzesiak, *Praca penitencyjna...*, s. 421.

więziennych. Jeżeli u skazanego zdiagnozowano chorobę psychiczną lub inną ciężką chorobę uniemożliwiającą wykonywanie kary pozbawienia wolności, to zgodnie z art. 150 k.k.w. przerwy udziela się obligatoryjnie do czasu ustania przeszkody.

Z uwagi na to, że więzień w wieku senioralnym stanowi niewielkie zagrożenie dla społeczeństwa, kara izolacyjna jest przez niego odczuwana dotkliwiej, a koszt jego utrzymania w placówce izolacyjnej jest wysoki, zasadna wydawałaby się możliwość szerokiego stosowania wobec seniorów przedterminowego zwolnienia z uwagi na stan zdrowia⁴¹. Polskie regulacje prawne (art. 77 k.k.⁴²) nie uwzględniają starszego wieku ani stanu zdrowia skazanego jako przesłanek do przedterminowego zwolnienia.

W związku z tym pojawia się propozycja, aby przywrócić istniejące w polskim ustawodawstwie w latach 1988–1998 rozwiązanie, wedle którego osadzeni po ukończeniu pewnego wieku uzyskiwaliby prawo do starania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie po odbyciu krótszej części kary niż inni skazani.

Pojęcie więźnia w wieku senioralnym nie jest pojęciem prawnym, brakuje też rozwiązań w zakresie sytuacji prawnej tych osób. Nie istnieje nawet ujednolicona, ogólnie przyjęta w prawodawstwie definicja wieku senioralnego. Brak tej kategorii osadzonych w przepisach prawa karnego wykonawczego oznacza, że więźniowie ci nie są w chwili obecnej szczególną grupą odbiorców odrębnych oddziaływań penitencjarnych. Z uwagi jednak na proces starzenia się społeczeństwa i związaną z tym dynamikę wzrostu liczebności osób w omawianym przedziale wiekowym odbywających karę pozbawienia wolności, konieczne będzie w najbliższym czasie nie tylko rozpoznawanie tego zagadnienia w formie rozważań naukowych, ale dokonanie zmian regulacji ustawowych i stworzenie przepisów administracyjnych w odniesieniu do tej kategorii więźniów. Konsekwencją będzie zmiana całej polityki penitencjarnej w tym zakresie.

⁴¹ E. Hryniwicz-Lach, *Przestępczość osób starszych jako nowy problem polityki kryminalnej?*, „Forum Prawnicze” 2018, nr 6 (50), s. 42.

⁴² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz 553 ze zm.).

Osadzeni w wieku senioralnym to niejednorodna grupa więźniów o specjalnych potrzebach, mająca specyficzne cechy psychofizyczne. Z obecnością seniorów w jednostkach penitencjarnych wiąże się konieczność rozwiązywania szeregu problemów: starannego dobierania współwięźniów przy osadzaniu, zapewnienia specjalistycznej pomocy oraz opieki lekarskiej, istnienia rozmaitych jednostek chorobowych i problemu zależności od innych osób czy obecności różnego rodzaju niepełnosprawności. Grupie tej zapewnić należy odpowiednie warunki pobytu w jednostce penitencjarnej, które dostosowane będą do fizycznego i psychicznego stanu zdrowia osadzonych. Ponadto osoby te wymagają większego zapotrzebowania na odmienny zakres terapii medycznych, dostępu do profesjonalnego personelu medycznego czy doradców psychologicznych.

Także praktyka penitencjarna nie dysponuje obecnie wyodrębnionym modelem pracy z więźniami w starszym wieku. Wobec seniorów w jednostkach penitencjarnych, ze względu na brak uregulowań prawnych w tej materii, podejmowane są standardowe oddziaływania resocjalizacyjne. Z uwagi jednak na ich różnego rodzaju uwarunkowania psychiczne, społeczne, zdrowotne, edukacyjne oraz sam wiek, działania te powinny mieć charakter niestandardowy. Czas pobytu tej grupy skazanych w izolacji więziennej nie powinien być pozbawiony zindywidualizowanych oddziaływań penitencjarnych. Obecnie działania resocjalizacyjne są podejmowane w taki sam sposób wobec wszystkich skazanych powyżej 21. roku życia, to znaczy bez względu na wymiar kary, typ zakładu karnego oraz jego rodzaj, charakter popełnionego przestępstwa, płeć i wiek osoby uwięzionej. Z takich samych oddziaływań korzystają więc więźniowie w wieku od 21. roku życia do najstarszych osadzonych. Nie ma bowiem uregulowań prawnych i administracyjnych, które w sposób adekwatny odnosiłyby się do zmian rozwojowych, które odpowiadają starzeniu się i starości w sferach fizjologicznej, psychologicznej i społecznej.

Nie oznacza to, że wychowawcy i pozostały personel więzienny nie wdrażają programów skierowanych do tej kategorii osadzonych przebywających w placówkach penitencjarnych. Zapewne działania ich są konsekwencją obserwacji i doświadczenia zawodowego wynikających z pracy bezpośrednio z tą specjalną populacją więźniów, niemniej uza-

leżnione są, jak się wydaje, od możliwości danej jednostki penitencjarnej, jej uwarunkowań technicznych, zasobów kadrowych i czasu, którym osoby mające pod opieką seniorów dysponują.

Sami osadzeni seniorzy z pewnością czasem również nie chcą zmieniać swoich nawyków, mając ukształtowaną osobowość. Zdarza się, że czują się pokrzywdzeni przez system i są przeświadczeni o własnej nieomyślności. Dlatego daleko im do przyjęcia aktywnej postawy i podjęcia próby zmiany swoich przyzwyczajeń. Mają oni trudności ze zdrowiem, poruszaniem się, są obarczeni nałogami zainicjowanymi w życiu na wolności. Mogą być także naznaczeni poczuciem krótkiej perspektywy życia, odrąceniem przez rodzinę, jeśli jeszcze w ogóle nie utracili kontaktu z najbliższymi. Bardzo uboga jest ponadto w chwili obecnej oferta programów skierowanych do tej populacji więźniów. Aspekty te utrudniają pracę z seniorami, która często kończy się na rozmowach wychowawczych i organizowaniu sobie czasu w więzieniu we własnym zakresie.

Z uwagi na zmiany związane ze starością jako postulat należy wskazać konieczność wyróżnienia odrębnej kategorii osób skazanych (powyżej 60. roku życia). Należałoby w związku z tym stworzyć regulacje prawne, które byłyby gwarantem ich praw i zapewniałyby odpowiednie warunki bytowe w jednostkach penitencjarnych. Należy właściwie określić sposób pracy penitencjarnej, który sprzyjałby nie tylko zaspokojeniu potrzeb więźnia seniora, ale przede wszystkim celowi wykonywania kary pozbawienia wolności.

Rozważając różne rozwiązania, optymalnym pomysłem wydaje się idea powołania w zakładach karnych wyodrębnionych oddziałów dla osób starszych, które odbywałyby w takich miejscach karę pozbawienia wolności. Można by zaprojektować je w sposób dogodny dla funkcjonowania w nich starszych więźniów. Cele powinny być jednoosobowe, a łącznie oddziałowe dostosowane do potrzeb osób starszych, wyposażone w uchwyty stabilizujące, maty antypoślizgowe. Seniorów w tak stworzonych oddziałach łączyłyby wspólne tematy do rozmów, zainteresowania. Nie odczuwaliby tak bardzo izolacji i osamotnienia. Osadzeni ci mogliby w tak wyselekcjonowanych grupach poczuć się równie ważni. Ze względu na podobne warunki fizyczne mogliby uczestniczyć w zajęciach ruchowych przystosowanych do ich potrzeb i możliwości.

Objęci przygotowanymi tylko dla nich programami oddziaływań penitencjarnych, dostosowanymi do ich zapotrzebowań, efektywnie realizowaliby cele wykonania kary pozbawienia wolności. Takie programy powinny być stworzone w sposób, który obejmuje kwestie związane z utrzymywaniem aktywności fizycznej, ale i psychicznej. Zajęcia sportowe powinny uwzględniać ćwiczenia, które są adekwatne do wieku i możliwości osadzonych seniorów. Co do sprawności psychicznej, w oddziaływaniach należałoby zawrzeć ćwiczenia usprawniające pamięć, pracę intelektualną. Programy takie mogłyby uwzględniać założenia tematyczne w zakresie możliwości spędzania czasu wolnego, higieny własnej, nowych technologii. Miałyby to duże znaczenie w kontekście wsparcia już po powrocie do życia w warunkach wolności. Świat, jaki zastają osadzeni należący do tej kategorii więźniów po opuszczeniu zakładu karnego, różni się bowiem od tego, który pamięta większość z nich.

Sposób rozmieszczenia osadzonych w wieku senioralnym w małych grupach w różnych zakładach karnych nie odnosi się do potrzeb, które związane są ze starzeniem i starością. Utrudnia to wręcz proces adaptacji i resocjalizacji, stwarzając dyskomfort. Osadzeni w różnym wieku inaczej postrzegają bowiem rzeczywistość, nie mają wspólnych tematów do rozmów, brakuje im tych samych zainteresowań. Starsi więźniowie, pobierający emeryturę, są także potencjalnymi ofiarami przemocy ekonomicznej ze strony młodszych współosadzonych.

Tworzenie z kolei odrębnych zakładów karnych dla więźniów powyżej 60. roku życia również nie jest rozwiązaniem, które uznać należy za warunkujące pozytywny proces resocjalizacji więźniów-seniorów.

Analizując potrzebę nowych uregulowań ustawowych wobec grupy starszych osadzonych można wziąć pod rozwagę rozwiązania alternatywne do kary pozbawienia wolności w postaci szerszego zastosowania systemu dozoru elektronicznego. Pozwala on osadzonemu w wieku senioralnym na pozostanie w warunkach dotychczasowego środowiska, ale również jest bardziej ekonomiczną formą wykonywania kary pozbawienia wolności. W sytuacji niemożliwości zapewnienia w zakładzie karnym specjalistycznej opieki medycznej i rehabilitacji, więźniowie-seniorzy mogliby być umieszczani w instytucjach leczniczo-rehabilitacyjnych. W latach 1988–1998 więźniowie mieli prawo ubiegania się o warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary po odbyciu 1/3 orzeczonej kary. Wy-

daje się to rozwiązaniem interesującym do rozważenia. Liczebność tej grupy więźniów można by ponadto już teraz zmniejszyć dzięki przemyślanej polityce karnej wobec przestępców w fazie starości. Odbywający zastępczą karę pozbawienia wolności w ogóle nie musieliby przebywać w więzieniach.

Przed zwolnieniem seniora z więzienia należy ustalić, czy ma on gdzie wrócić. W przypadku osób, które nie mają rodzin, albo mają je, ale nie są one w stanie lub nie chcą pomóc opuszczającej jednostkę penitencjarną osobie, należałoby utworzyć optymalne dla ich wieku i możliwości funkcjonowania schroniska. Tam osoby w wieku podeszłym miałyby zapewnione warunki i zaspokojone potrzeby bytowe. Można by również w tych placówkach prowadzić zajęcia rehabilitacyjne i terapeutyczne. Koszt utrzymania takiego pensjonariusza byłby niższy niż w placówkach opieki społecznej i więzieniach, do których bez udzielenia pomocy osoba taka ma szansę szybko powrócić.

Bibliografia

- Bąk M., Zbrożyna-Tutak A., *Seniorzy w polskim systemie penitencjarnym ze szczególnym odniesieniem do przypadku Zakładu Karnego w Uhercach Mineralnych*, „Społeczeństwo i Rodzina” 57, 2018, nr 4.
- Becner-Pestka D., *Człowiek stary w obliczu izolacji więziennej. Teoria i praktyka*, „Horyzonty Wychowania” 2020, nr 19 (52).
- Bogunia L., Kalisz T., *W sprawie interpretacji art. 67 K.K.W. Rozważania o celach wykonywania kary pozbawienia wolności i kierunkach współczesnej polityki karnej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 26, 2010.
- Gerontologia dla pracowników socjalnych*, red. K. Wiśniewska-Roszkowska, Warszawa 1982.
- Górny J., *Międzynarodowy ruch penitencjarny a polska teoria i praktyka wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*, red. A. Marek, Warszawa 1990.
- Grzesiak S., *Modele resocjalizacji a praca penitencjarna z więźniami seniorami*, [w:] *Kara pozbawienia wolności a readaptacja społeczna skazanych*, red. A. Szerłaż, Wrocław 2011.
- Grzesiak S., *Praca penitencjarna z więźniami seniorami*, Wrocław 2013.
- Grzesiak S., *Seniorzy w jednostkach penitencjarnych w sytuacji naznaczenia społeczne-go*, [w:] *Społeczne i resocjalizacyjne asumpcy ludzkiego bycia*, red. S. Przybyliński, D. Wajsprych, Olsztyn 2009.

- Gutowska A., *(Nie)pełnosprawna starość — przyczyny, uwarunkowania, wsparcie*, „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej” 2015, nr 8.
- Hryniewicz-Lach E., *Przestępczość osób starszych jako nowy problem polityki kryminalnej?*, „Forum Prawnicze” 2018, nr 6 (50).
- Kieszkowska A., *Resocjalizacja osób starzejących się i starych w warunkach izolacji więziennej*, [w:] *Resocjalizacja instytucjonalna — bariery i możliwości*, red. I. Mudrecka, M.B. Snopek, Opole 2013.
- Kuszał J., *Osadzeni w starszym wieku — potrzeba badań w obszarze resocjalizacji*, [w:] *Senior w obliczu izolacji penitencjarnej. Konteksty praktyczne i empiryczne*, red. A. Jaworska, Bydgoszcz 2013.
- Machel H., *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk 1994.
- Nawój-Śleszyński A., *Problemy indywidualizacji wykonania kary pozbawienia wolności wobec więźniów w wieku senioralnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 83.
- Nawój-Śleszyński A., *Rozmiary i zróżnicowanie populacji więziennej w Polsce w okresie obowiązywania ustawodawstwa karno-wykonawczego z 1997 roku*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 54, 2019.
- Nawój-Śleszyński A., *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich potencjał reedukacyjny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92.
- Piotrowski J., *Miejsce człowieka starego w rodzinie i społeczeństwie*, Warszawa 1973.
- Polska a Europa. Procesy demograficzne u progu XXI wieku*, red. L. Frąckiewicz, Katowice 2002.
- Siemaszko K., *Seniorzy odbywający karę pozbawienia wolności. Czy zachodzi konieczność nowych rozwiązań legislacyjnych*, „Probacja” 2018, nr 4.
- Szymanowska A., *Wyzwania wobec działań penitencjarnych i postpenitencjarnych w świetle zmian demograficznych uwięzionych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 90.
- Wykonywanie tymczasowego aresztowania i kary pozbawienia wolności wobec osób w wieku senioralnym*, raport Rzecznika Praw Obywatelskich z 4 sierpnia 2017 roku.

The theoretical and practical implications of the confinement of senior inmates in penitentiary institutions

Abstract

The number of elderly people in Polish society has been growing from year to year. Along with it, the population of people over 60 sentenced to imprisonment is also on the rise. At the same time, there are no statutory regulations in the Polish legal system that would apply to the conditions and rules of serving a sentence by people of senior age. The situation of elderly inmates in Polish prisons should be considered from the perspective of issues such as living conditions in penitentiary units, proper healthcare and nutrition. The process of aging of the society and the related increase in the number

of elderly people in Polish prisons will certainly require changes in the penitentiary policy and legal provisions in relation to this category of prisoners. The Prison Service is also facing the challenge of adjusting resocialising treatment to the capabilities of seniors. The inevitable and progressive biological, psychological, and social changes linked to aging justify the basis for developing a different way of executing a sentence on senior prisoners, taking into account the appropriate conditions for serving this sentence as well as the need to train the prison staff working with this category of convicts. The article is an attempt to draw attention to the problem outlined and to signal solutions which could bring the expected results.

Keywords: senior inmates, individualisation of detention conditions, age criterion of inmates, resocialisation of seniors, penitentiary work with convicted seniors.